

VLOGA MEDIJEV PRI OBLIKOVANJU IDENTITETE IN INTEGRACIJI MLAJŠIH PRISELJENIH MLADOSTNIKOV IZ DRŽAV NEKDANJE JUGOSLAVIJE V SLOVENSKO DRUŽBO

Karmen ERJAVEC¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Vloga medijev pri oblikovanju identitete in integraciji mlajših priseljenih mladostnikov iz nekdanje Jugoslavije v slovensko družbo

Članek odgovarja na vprašanje, kakšna je vloga medijev pri oblikovanju identitete in integraciji mlajših priseljenih mladostnikov iz nekdanje Jugoslavije v slovensko družbo. V teoretskem delu konceptualizira odnos med socializacijo, integracijo, identiteto in medijsko potrošnjo mladostnikov. V osrednjem delu predstavlja rezultate analize poglobljenih intervjujev s priseljenimi mladostniki iz držav nekdanje Jugoslavije. Ti kažejo, da mediji igrajo pomembno vlogo pri integraciji priseljenih mladostnikov. Intervjuvanci redno uporabljajo internet za ohranjanje starih in vzpostavljanje novih znotrajetničnih in medetničnih odnosov, preverjanje veljavnosti svojih prepričanj in dejanj ter pridobivanje priznanja s strani vrstnikov. Mediji igrajo nasprotujočo vlogo pri identifikaciji z novo družbo. Na eni strani z negativno reprezentacijo priseljencev poglobljajo vrzel med večinsko družbo in etničnimi manjšinami, na drugi strani pa jo osebna medetnična komunikacija prek interneta zmanjšuje.

KLJUČNE BESEDE: mladostniki, priseljenci, polimediji, Slovenija, države nekdanje Jugoslavije

ABSTRACT

Role of Media in Construction of Identity and Integration of Young Migrant Adolescents from Former Yugoslavia in Slovenian Society

Article answers on the question, what is the role of the media in the construction of identity and integration of young migrant adolescents from former Yugoslavia in Slovenian society. The theoretical section conceptualizes the relationship among socialization, integration, identity and media use by adolescents. The main section represents results of in-depth interviews with migrant adolescents from the former Yugoslavia. They show that media play an important role in the integration of migrant adolescents. Interviewees regularly use the Internet for maintaining old and establishing new intra-ethnic and inter-ethnic relations, receiving validation for their views and actions, and acceptance by their peers. Media play a conflicting role in the identification with a new society. On the one hand, their negative representation of the migrants deepens the gap between majority and ethnic minorities; on the other hand, the personal inter-ethnic communication on the Internet reduces this gap.

KEY WORDS: adolescents, immigration, polymedia, Slovenia, countries of former Yugoslavia

¹ Dr. komunikologije, redna profesorica, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana, karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si.

UVOD

Vedno več študij skuša odgovoriti na vprašanje, kakšna je vloga medijev pri integraciji priseljenih mladostnikov, tj. tistih priseljencev, ki se nahajajo v življenjskem obdobju med otroštvom in odraslostjo, za katerega je značilno oblikovanje identitete (npr. Bonfadelli 2009; Pöttker 2009; Trebbe idr. 2010; Vlašič 2012; Brendler idr. 2013). Obstoječe študije se osredotočajo predvsem na teoretično umestitev vloge medijev pri integraciji priseljenih mladostnikov (npr. Piga 2007; Bucher, Piga 2009; Vlašič 2012), vlogo posameznih medijev ali skupine medijev (npr. Hargreaves, Mahdjoub 1997; Georgiou 2001, 2006; Trebbe idr. 2010), posamezne skupine priseljenih mladostnikov, predvsem večje etnične skupine (npr. Trebbe idr. 2010) in starejše mladostnike (npr. Geißler, Pöttker 2009; Brendler idr. 2013), medtem ko priseljenci v t. i. zgodnji adolescenci, ker je dostop raziskovalcev do te populacije otežen, ostajajo raziskovalno zanemarjeni (Buckingham 2008).

Kljub obsežnemu proučevanju povezave med uporabo medijev, integracijo in identiteto pri priseljenih mladostnikih na področju proučevanja vloge medijev pri integraciji in razvoju identitete mlajših priseljenih mladostnikov še vedno obstaja raziskovalna vrzel. Zato skuša članek odgovoriti na vprašanje, kakšna je vloga medijev pri oblikovanju identitete in integraciji mlajših priseljenih mladostnikov iz držav nekdanje Jugoslavije v slovensko družbo.

TEORETSKO OGRODJE

Socializacija

Pod socializacijo razumemo osnoven in zelo obsežen družbeni proces, ki so mu podrejeni vsi preostali analizirani procesi (integracija, oblikovanje identitete in uporaba medijev). O procesu socializacije in njeni opredelitvi obstajajo med znanstveniki zelo polemične razprave, soglašajo pa, da je socializacija proces posameznikovega učlovečenja, ki hkrati zagotavlja kulturno oz. družbeno reprodukcijo. Hurrelmann (2006) kritizira prevladujočo enostransko razumevanje procesa socializacije le s psihološkega ali sociološkega vidika in predlaga »model produktivne predelave stvarnosti«, ki namenja pozornost tako zunanji (sociološki) kot tudi notranji (psihološki) stvarnosti. Socializacija je vseživljenjski medsebojno povezan proces med posameznikom in družbo; ljudje namreč posegajo v stvarnost in z individualno razlago stvarnosti konstruirajo svojo podobo sveta (prav tam). Poleg primarnih socializacijskih dejavnikov (družine, sorodnikov, prijateljev) na razvoj posameznika vplivajo tudi sekundarni (vrtec, šola) in terciarni dejavniki (mediji) (prav tam). Ker že mlajši otroci redno uporabljajo medije, se je njihova vloga v socializaciji v zadnjih desetletjih povečala (prav tam: 254). Ute Schönplflug (2008) je Hurrelmannov koncept na analizo integracije aplicirala tako, da je poudarila tako pomen tistih socializacijskih dejavnikov, ki se nanašajo na izvorno, kot tudi tistih, ki se nanašajo na novo družbo. V obeh primerih danes proces socializacije poteka s pomočjo predvsem medijsko posredovanega komuniciranja (prav tam).

Integracija

Proces integracije je sestavni del procesa socializacije (Esser 2000a). Medtem ko so prejšnji pristopi k proučevanju integracije (npr. Park 1950; Gordon 1964) poudarjali predvsem asimilacijo priseljencev v novo družbo, Barry (1997, 2001) in Esser (2000a) izhajata iz predpostavke o izmeničnem učinkovanju družbe, v katero so se migranti priselili, in etnične skupnosti. Prednost Esserjevega koncepta je v njegovi vsebinski pojasnitvi štirih dimenzij, v katerih se integracija uresničuje in ki bodo predstavljeni v nadaljevanju (Brendler idr. 2013).

Esser (2000a) svojo konceptualizacijo integracije utemeljuje na dveh področjih: družbeni (interakcijska dimenzija) in sistemski integraciji (institucionalna dimenzija). Ker zadnja s svojo navezavo na funkcionalnost družbenih sistemov za pričujočo študijo nima pomembne vloge, je ne bomo posebej predstavljali. Integracija se po Esserju (2006) nanaša na vključitev ali izključitev posameznikov v posamezne družbene skupine ali iz njih, in na vpliv, ki ga ima to na življenjski svet priseljencev. Razlikuje med dvema sistemoma: novo družbo oz. državo, v katero so se migranti priselili, in etnično skupino, pri čemer zadnja obsega tako pripadnost izvorni družbi kot tudi etnični skupnosti v diaspori. Na podlagi kriterija, kako so priseljenci vključeni v obe družbeni skupini, je Esser (prav tam) oblikoval naslednjo tipologijo procesov: a) asimilacija pomeni vključenost v novo družbo in hkratno izključenost iz etnične skupine; b) multipna integracija pomeni vključenost v oba družbena sistema; c) segmentacija pomeni vključenost v etnično skupino, a hkrati izključenost iz nove družbe, d) marginalnost pomeni izključenost iz vseh družbenih sistemov.

Na primeru kanadskega multikulturalizma je Geißler (2005) kot nekakšen kompromis med asimilacijo in segregacijo dodal novo dimenzijo in jo poimenoval interkulturalna integracija. Medtem ko koncept asimilacije temelji na cilju kognitivne, družbene in identitetne povezave manjšin z večinsko kulturo, tj. adaptacije, koncept interkulturalne integracije išče ustrezno ravnotežje med pravico manjšine do ohranjanja določenega kulturnega razlikovanja od večinske kulture in zahtevo večine do (delne) akulturacije in adaptacije manjšine.

Glede na to, v katerih individualnih in družbenih sferah poteka integracija, Esser (2000a, 2000b, 2006) razlikuje štiri vsebinske dimenzije družbene integracije. Prva dimenzija je akulturacija, ki pomeni pridobivanje znanja, spretnosti, kulturnih idej, vrednot, norm, življenjskih stilov in kulturnih kompetenc, kot je jezik. Umestitev kot druga dimenzija pomeni zasedbo določenih družbenih vlog in dodelitev pravic. Pomembna pogoja za uspešno umestitev priseljencev sta družbena sprejetost ter odsotnost predsodkov in diskriminacije. Tretja dimenzija je interakcija, ki uokvirja razvoj družbenih odnosov. Pri uspešni interakciji bo dosežena družbena integracija, ki temelji na socialnem in kulturnem kapitalu. Zadnja dimenzija je identifikacija, ki opisuje čustveni odnos priseljencev do družbe in se kaže kot občutek pripadnosti priseljencev do družbe oz. države, v katero so se priselili. Ključna pogoja za identifikacijo sta umestitev priseljencev v družbo in vključitev v družbene odnose.

Opisana identifikacija priseljencev z novo družbo poleg družbene umestitve in dejavnih družbenih odnosov na individualni ravni vključuje tudi oblikovanje jaz-zavesti (Keupp 1999, 2009). Po Južničju (1993) koncept identitete vključuje celoto zasebnega in javnega, zavestnega in nezavednega, individualnega in skupnega, lokalnega in globalnega ter vseživljenjskega. Je splet posameznikove biologije, psihologije in odnosa do družbe in kulture. Zato je posameznikov jaz rezultanta na eni strani človekove zasebnosti in na drugi njegove družbenosti. Identiteto v pozni moderni bolj kot racionalnost, čustvenost, inspirativnost in volja, ki so definirali jaz v zgodnji moderni, opredelujeta pluralnost in kontinuiranost procesov konstrukcije in rekonstrukcije (Gergen 1991). Pomembna podlaga za oblikovanje identitete posameznika je identitetni cilj, ki je umeščen med željo po družbenem priznanju in prizadevanju za avtentičnost. Rezultat je tako imenovana *patchwork* ali 'sestavljena identiteta' (Keupp 1999), oblikovana iz vzporednih in situacijsko določenih delnih identitet. Kljub temu da sodobne družbenoekonomske razmere posameznike silijo v vseživljenjsko identitetno delo, strokovnjaki soglašajo, da sta tudi danes za oblikovanje identitete najbolj ključni obdobji otroštva in adolescence, saj so posamezniki v teh obdobjih bolj dojemljivi za vpliv okolja, odgovore na svoja vprašanja pa iščejo predvsem v medijih (Arnett 2007).

Značilnosti zgodnjega mladostništva

Za zgodnje mladostništvo med 11. in 14. letom je značilno destrukuiranje kognitivnih, psihoseksualnih in fizioloških funkcij. Zanj je značilen začetek procesa oblikovanja spolne identitete, ko se vzpostavljajo odnosi do nasprotnega spola. Pri tem so pomembni tudi odnosi do vrstnikov istega spola, saj se hkrati vzpostavlja pripadnost vrstniškim skupinam (Neyrand 2003). V tem obdobju so mladostniki že

sposobni logičnega sklepanja, abstraktnega in reverzibilnega mišljenja. Po Buckinghamu (2008) začnejo spremljati tudi zahtevnejše medijske vsebine, ki jih, ker imajo vedno več splošnega znanja in izkušenj ter ne verjamejo vsemu, kar vidijo, slišijo in preberejo v medijih, razumejo z vse večjo kritičnostjo in selektivnostjo. Mlajši mladostniki se prek medijev seznanjajo z najstniškimi smernicami in sooblikujejo »subkulturo mladih«, ki ji, da bi zadostili svoji želji po pripadnosti, želijo slediti.

Skladno s konceptom kulturne identitete, ki sta ga oblikovala Stuart Hall in Paul du Gay (1996), je življenjski svet priseljenih mladostnikov kompleksnejši od življenjskega sveta drugih mladostnikov. Zaradi večkulturnega okolja se priseljeni mladostniki spoprijemajo z dodatnim pogajalskim procesom, ki je sestavni del identitetnega dela, saj morajo izbirati med različnimi kulturnimi vzorci. Povedano drugače, različne kulture, v katerih priseljeni mladostniki odraščajo, vključujejo nasprotujoče si standarde, ki od mladostnikov zahtevajo vsakdanja pogajanja. Da bi lahko v svoj življenjski vzorec združili vzorce različnih kultur in dosegli ravnotežje med družbenim sprejetjem in avtonomijo, potrebujejo medkulturne kompetence (Keupp 2009).

Po Myrii Georgiou (2001, 2006) identiteto sodobnih priseljenih mladostnikov oblikujejo trije prostori: fizično oddaljena, a prek medijev vidna domovina, zdajšnji življenjski prostor in globalni prostor izseljene etnične diaspore. Priseljenci prilagajajo svojo identiteto prostoru, v katerem se nahajajo. Na podlagi ugotovitev raziskave o uporabi etničnih medijev grških Ciprčanov v Londonu je Myria Georgiou oblikovala koncept vmesnosti (prav tam), ki opisuje identiteto nepripadanja: priseljenci imajo občutek, da ne pripadajo niti izvorni niti novi družbi. Med analiziranjem druge generacije priseljencev v Ljubljani sta Bojan Dekleva in Špela Razpotnik (2002) odkrila identiteto dvoživk: priseljeni mladostniki so bili notranje močnejše navezani na običaje, kulturo in jezik domovine staršev, zunanje pa so dovolj dobro sodelovali v običajih in dogajanjih slovenske kulture, ki ji večinoma želijo pripadati in v njej uspeti.

Mediji in občinstvo

Uporaba medijev velja za aktivno delovanje, v katerem se prejemnik spoprijema z medijsko ponudbo in jo vključuje v svoj življenjski svet. Mediji ponujajo vzorce razlag, ki jih občinstvo lahko prevzema v svojem vsakdanjem življenju. Pri razlagi vloge medijev sta pomembni predvsem dve stališči. Po kulturalistični teoriji občinstvo na podlagi sprejemanja medijskih vsebin oblikuje določen pogled na svet, po teoriji družbenega učenja pa so posamezniki, ki pogosteje uporabljajo medije, bolj nagnjeni k posnemanju v medijih reprezentiranih modelov (Arnett 2007). Vendar pa posamezniki niso le pasivni prejemniki medijskih sporočil in ne posnemajo slepo medijskih modelov in vzorcev, ampak so v interakciji z medijsko vsebino tudi ustvarjalci pomena, ali povedano drugače, pomen je rezultat interakcije med medijskim tekstom, prejemnikom in kontekstom (Fiske 2001).

Antropologa Mirca Madianou in Daniel Miller (2012) nista zadovoljna s popularnimi termini, kot so mediji in multimediji, in sta zato uvedla termin polimediji. Ta označuje ključno značilnost današnje uporabe medijev s strani priseljencev in tudi drugih posameznikov: uporaba različnih, hitro spreminjajočih se medijev na različne načine za različne potrebe. Ključna značilnost polimedijev je tudi razpršitev moči posameznih medijev. Zaradi ponujenih raznolikih medijev en sam medij nima monopolne moči, kot jo je dolgo časa imela npr. televizija.

Najnovejša raziskava na obravnavanem področju, ki jo je Anna-Helen Brendler s kolegi (2013) izvedla s pomočjo intervjujev z 42 priseljenci druge in tretje generacije v Nemčiji, starimi med 14 in 17 let, je pokazala, da so intervjuvani mladostniki za znotrajetnične in medetnične stike uporabljali telefon in računalnik. Ti so spodbujali njihovo družbeno integracijo in bili pomembni za oblikovanje njihove identitete, tradicionalni nemški množični mediji pa so jim s svojimi stereotipnimi podobami o slabih priseljencih, še zlasti o nasilnih muslimanih, zmanjševali pripravljenost na identifikacijo z nemško družbo. Slovenska študija o vlogi interneta v življenju priseljenih mladostnikov je pokazala, da internet zaradi raznolike kulturne in jezikovne ponudbe, enostavne dostopnosti, interaktivnosti

in anonimnosti omogoča premostitveni in povezovalni kapital, socialno opolnomočenje in možnost eksperimentiranja z identitetami (Erjavec 2013b).

METODA

Na raziskovalno vprašanje o vlogi medijev pri integraciji in oblikovanju identitete mlajših priseljenih mladostnikov v Ljubljani in okolici smo poiskali odgovor s pomočjo polstrukturiranih intervjujev. Ti so ustrezali našemu namenu, saj omogočajo globlji vpogled, odkrivanje novih smernic, odpirajo nove razsežnosti problemov ter omogočajo dostop do jasnih in točnih mnenj, ki izhajajo iz osebnih izkušenj (Walker 1988). Intervjuvali smo 15 priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije (Bosna in Hercegovina, Kosovo, Črna gora, Makedonija, Srbija in Hrvaška), starih med 13 in 14 let, ki živijo v Sloveniji od sedem do 13 let. Pri nenaključnem izboru intervjuvancev smo uporabili metodi snežne kepe in kvote. Znani intervjuvanci iz posameznih etničnih skupin so nas priporočili drugim intervjuvancem, izbirali pa smo tudi po spolu in dolžini bivanja v Sloveniji. Čeprav smo želeli v raziskavo vključiti tudi v Slovenijo pred kratkim priseljene mladostnike, nam to ni uspelo, ker to niso želeli sami ali njihovi starši. Čeprav smo želeli dobiti tudi podatke o socioekonomskem statusu staršev oz. družine, iz podatkov, pridobljenih od mlajših intervjuvancev, ne moremo zanesljivo sklepati o tej spremenljivki, saj so nam intervjuvanci posredovali nenatančne in nasprotujoče si podatke. Na podlagi zbranih informacij lahko zagotovo trdimo, da intervjuvanci v času intervjujev niso bili eksistencialno ogroženi. Iz obstoječih podatkov lahko sklepamo, da so v raziskavi sodelovali predvsem tisti priseljeni mladostniki, ki so imeli razmeroma visok socioekonomski status in kulturni kapital ter jim zato raziskovalci niso vzbujali občutkov ogroženosti.

Teme intervjujev so bile: a) individualni, socialni, migracijski kontekst, b) razumevanje integracije, c) vzorec vsakdanje uporabe medijev, d) vloga medijev pri integraciji in identiteti ter d) pomembnost socializacijskih dejavnikov. Raziskovalna vprašanja smo preoblikovali glede na odzivnost posameznih intervjuvancev. Intervjuje smo v jeziku in prostoru, ki so ju intervjuvanci izbrali sami, izvedli spomladi 2014 v Ljubljani in okolici. Intervjuje, ki so trajali v povprečju eno uro ter so bili posneti in prepisani. Da bi čim bolj avtentično predstavili mnenja intervjuvancev, smo njihove izjave, ki vključujejo ljubljansko govorico in mladostniški sleng, dobesedno prepisali.

REZULTATI

V intervjuju so mladostniki najprej opredelili integracijo in izluščili dejavnike, ki so po njihovem mnenju pomembni za uspešno integracijo, nato so dodali dve ključni težišči, in sicer navezavo na uporabo medijev in oblikovanje identitete. Na koncu so dodali še pomen posameznih socializacijskih dejavnikov.

Razumevanje integracije

Kako so intervjuvanci opredelili integracijo? Svojo integracijo so razumeli kot enakopravno delovanje v družbi, v katero so se priselili. Po njihovem mnenju integracija poteka na osebni in družbeni ravni. Pri tem so dejali, da se želijo v slovensko družbo kulturno integrirati in ne asimilirati. Tako je 14-letni Mare, ki se je rodil v Srbiji, izjavil:

Js mislim, da to pomen, da pač funkcioniraš u lajfu tko kt drugi, tko kt Slovenci. Da ni razlike. [...] Ja, pr tem mora človk že mal bit Slovenc, da ne štrliš vn. [...] Tle žvim, hodm v šolo, na trening, da znam slovensk govort, znam, kako tle zadeve funkcionirajo in jih upoštevam, pa da tut delam to, kar delajo drugi, ne da sem izoliran. [...] Jasn, človk se mora mau prilagodit. Pa ne sto procentno. Js nočm bit čist tak kot Slovenc, ker to nism. Hočem pa met enake pravice.

Vsi intervjuvanci so jasno izrazili, da se svojega porekla ne sramujejo, se mu ne želijo odreči, a ga tudi ne želijo poveličevati. Še več, nekateri intervjuvanci so izrazili negativno stališče do tistih priseljenih mladostnikov, ki se preveč izpostavljajo in povzdigujejo svoje poreklo. Takšno je bilo stališče 13-letne Petre, ki se je rodila v Srbiji:

Js sm ponosna, da sm slovensk govoreča Srbkinja. Brez problema to vsem povem. A tut to, da me je včasih sram. Pa ne za sebe, za druge Srbe. Glejte, eni se res obnašajo tko, da Slovincm včasih sploh ne zamerm, da nam praujo čefurji. Znajo slovensk, pa se pogovarjajo sam po srbsk, ali pa zanalašč govoriyo na mekani l, se družjo sam med seboj, nč z drugimi, pa full so naštimani. Eni se res preveč izpostavljajo.

Vsi intervjuvanci so povedali, da je za integracijo najpomembnejše znanje jezika družbe, v katero so se priselili. Znanje jezika je pogoj za sprejetje v družbo, saj omogoča dnevno komunikacijo in medetnične odnose. Izjava 13-letnega Josipa, ki se je rodil na Hrvaškem, je bila:

Js mislm, da je zlo pomembn, da znaš slovensk. Je lažij v šol, v trgovin ... povsod. Js vidm, kako moja mama slabš govori slovensk in ma zarad tega probleme.

Večina intervjuvancev je povedala, da je za integracijo pomembno tudi poznavanje in spoštovanje družbenega in pravnega okvira družbe, v katero so se priselili. Ne morejo si predstavljati, da ne bi živeli v Sloveniji, čeprav se ne počutijo kot Slovenci. Rekli so tudi, da spoštujejo in cenijo prednosti Slovenije, a jim je obenem pomembno, da ohranjajo jezik, vrednote in običaje izvorne kulture. Takšno je bilo stališče 13-letne Naime, ki se je rodila na Kosovu:

Js sm Albanka s Kosova, ki zdaj žvi v Sloveniji. Ne predstavlam si, da neb živela tle. Kosovo je država v kaosu ... in bo še dolg. Spodj je edin boljš to, da je vse bolj počasn. In več dajo na družino, sorodnike. [...] Js se tle boljš počutim, je vse bolj urejen, se spoštujejo pravila. Ja, to je v redu. In to mora vsak spoštovat, ki tle žvi. To je pomembn, da se to ne unič. [...] So mi pa bl všeč naši prazniki, sploh pa naša hrana.

Nekateri intervjuvanci so izjavili, da je za integracijo pomembna tudi dobra informiranost o izvorni in novi družbi, kar omogoča, da ohranjajo povezanost z obema. Po televiziji in zlasti spletu iščejo informacije o aktualnih družbenih dogodkih in praktične informacije, povezane z vsakdanjim življenjem priseljencev. Tako razmišlja tudi 13-letni Amin, ki se je rodil v Bosni in Hercegovini:

Znat morš tut kva dogaja tle in dol. Js gledam na internetu, kdo je zmagu v športu tle in dol. Lejte, to je razlika: js v Bosni neb nkol gledu sroke in navijal za Prevca. Nkol. Drugač pa iščem tut informacije, ki jih rabm vsak dan, za šolo, pa kje dobit pocen stvari, kam se splača it, pa take stvari. Morš vedt, kako zadeve tečejo.

Več kot polovica intervjuvancev je poudarila združevanje obeh kultur. Povedali so, da so vključeni v slovensko družbo ter sledijo njenim normam in pravilom, obenem pa doma ohranjajo izvorno kulturo in čutijo večjo pripadnost do izvorne družbe. 13-letna Enisa, rojena v Bosni in Hercegovini, je izjavila:

Tle mam dobre prijatle, sm se navadla. Pa saj žvim tle že osem let. Ne vem, al bi se sploh navadla v Bosni žvet. Grem pa ful rada na počitnce. [...] Počutm se isto sprejeto tle in dol. Ni problema. In uredu je tko. Bl blizu pa so mi naše navade, čeprav doma praznujemo tut slovenske praznike.

Nekateri intervjuvanci so jasno artikulirali problem ne vključenosti v obe družbi, zlasti občutek vmesnosti, da ne pripadajo niti slovenski niti izvorni družbi. Izjava 13-letnega Marka, ki se je rodil v Črni gori, je bila: »Ne vem, kaj sm. Sm Črnogorc ali Slovinc? Tle mi pravjo Črnogorc, spodaj pa Slovinc. Sm kr nekaj, nekaj vmes, to ni nč.«

O vmesnosti so zlasti govorili mladostniki, ki izhajajo iz etnično mešanih zakonov. Primer 13-letne Ane, ki se je rodila v Srbiji, kaže tudi na fluidnost in fleksibilnost identitete:

To ni enostavn povedat, kaj sm. Js sm se rodila v Beogradu, moj oče je Srb, mama je Makedonka, v Sloveniji žvim, kar pomnim. Zato je težko. V glavnem je odvisn od družbe, v kerl sm. Če sm med samimi Slovenci, sm Slovenka, če sm med Makedonci, sm Makedonka, če sm med Srbi, sem Srbkinja. V bistvu pa ne vem, kaj sm, brez veze.

Nekateri intervjuvanci moškega spola so pripovedovali, da je njihova pripravljenost za integracijo zmanjšana zaradi razširjenih predsodkov o priseljencih na različnih družbenih področjih, najpogosteje v šolstvu. Izjava 14-letnega Jasenka, ki se je rodil v Bosni in Hercegovini, kaže na predsodek učiteljev oz. šole, da imajo priseljenci slabše učne sposobnosti:

Eni učitelji mislijo, da kr se nisi tu rodil, ne morš iti na gimnazijo, pa maš dobre ocene. Kr misljo, da smo mi vsi luzerji. Sej se eni res slabo učijo, js pa ne. Pa me silijo, da moram it na gradbeno, če js hočem na gimnazijo! [...] A je dnar rezerviran sam za Slovence?

Dva intervjuvanca sta spregovorila tudi o predsodkih, povezanih z nasilnostjo priseljencev. Poročala sta, da ju nogometni trener vedno brez preverjanja obtoži, da sta kriva za pretep. 13-letni Emin, ki se je rodil v Bosni in Hercegovini, je pripovedoval:

Js se počutm tko kt ostali, sam včasih, ko se stepemo, se vidi razlika, zato kr trener vedno obtoži mene ali druge, ki se pišejo na ič, da smo se mi začeli teps. On misli, da smo mi kar bl nasilni. Pa to ni res! A mamo mi to v krvi, Slovenc pa ne? Pol pa res znorim, ker mi po krivic prepove igrat fuzbal.

Vloga medijev pri integraciji

Analiza intervjujev o uporabi medijev v procesu integracije je pokazala, da so intervjuvanci dobro tehnološko opremljeni, saj so vsi imeli svoj sodobni računalnik in pametni telefon, nekateri tudi tablico. Intervjuvanci živijo predvsem v svetu polimedijev (Madianou, Miller 2012), kar pomeni, da je uporaba različnih medijev prek interneta neizogiben del njihovega vsakdanjika. Po dostopnosti, uporabi in priljubljenosti izstopata televizija in internet. Časovno in prostorsko intenzivna uporaba interneta pri intervjuvancih običajno znaša od 90 do 180 minut dnevno čez teden, ob koncu tedna pa naraste tudi do šestkrat. Televizijo običajno gledajo od 15 do 90 minut dnevno čez teden, odvisno od programa, ob koncu tedna tudi do trikrat več, običajno skupaj z družino. Spremljanje televizijskih programov je poleg drugih funkcij (razvedrila, informiranja) prvenstveno namenjeno druženju z družinskimi člani. Raziskava je tudi pokazala, da starejši intervjuvanci uporabljajo internet na račun spremljanja televizijskih programov, kar je značilno za mladostnike v Sloveniji (Erjavec 2013a). Uporaba preostalih medijev (npr. časopisov, radia) in dejavnosti, povezanih s tehnologijo, je zanemarljiva oz. v kontekstu te raziskave nezanimiva, zato je zaradi prostorske omejenosti ne bomo posebej predstavljali.

Intervjuvanci so poročali, da prek pametnih telefonov in računalnika redno uporabljajo splet, družbena omrežja, *YouTube* in druge internetne usluge. Tako dobijo želeno družbeno priznanje, ki jim omogoča enakovreden položaj z vrstniki. Internet uporabljajo za povezovanje in informiranje o izvorni in novi družbi, učenje in opravljanje šolskih obveznosti. To je pri šolajočih mladostnikih običajno najpogostejši razlog uporabe informacijske in komunikacijske tehnologije (Lobe, Muha 2011), zato ga ne bomo posebej obravnavali. Internet z različnimi uslugami – še zlasti pomembna so družbena omrežja kot *Facebook*, *Twitter*, *WhatsApp* in *Snapchat* – omogoča intervjuvancem ohranjanje starih in vzpostavljanje novih znotrajetničnih in medetničnih odnosov. »Js sm skoz na internetu, lani bl na Fejsu, zdej pa na Tvirterju in Vatsupu. S sošolci, prjatli, pa tud z bratom si non-stop sendamo mesiče, fotke, pa linke. [...]

Vsi smo povezan,« je dejal 14-letni Saša, rojen na Hrvaškem. Dodatni vidik povezovanja prek družbenih omrežij je preverjanje veljavnosti svojih prepričanj in dejanj ter pridobivanje priznanj drugih vrstnikov. Izjava 13-letnega Deana, ki se je rodil v Črni gori, je bila: »Men dost pomen, da mi prjatu modelar senda, al sm dobr naredu, al moram še kaj popravt na modelu, ... al pa tut kaj družga.«

Večina intervjuvancev uporablja internet predvsem v slovenščini, saj komunicira s prijatelji, ki so tako priseljeni kot tudi drugi mladostniki: »Na internetu pišem v slovenščini. Ne vem, če je to sploh slovenščina, ker je to je en posebn jezik,« je povedal 13-letni Mirko, rojen v Srbiji. Izjema je komunikacija s sorodniki v izvorni družbi in Sloveniji, s katerimi komunicirajo izključno v maternem jeziku.

Intervjuvanci spremljajo televizijske programe prvenstveno v maternem jeziku, z namenom, da se informirajo in ohranjajo kulturno povezavo z izvorno družbo ter se predvsem družijo z družinskimi člani. »Doma skupaj gledamo programe v makedonščini, filme, nadaljevanke, z mami sva vsak dan gledali Sulejmana. To naju je ful povezalo. S fotrom gledamo še šport. Ja, vsi gledamo tut oddaje, kjer kažejo naše običaje,« je dejala 13-letna Dona, rojena v Makedoniji. Nekateri intervjuvanci gledajo najprej televizijski program izvirne družbe, nato slovenske in šele nato druge televizijske programe iz držav nekdanje Jugoslavije. »Doma gledamo mešano, najprej Hayat, pa OBN, potem pa POP TV, pa še hrvaški RTL in HTV,« je poročal 13-letni Mirsad, rojen v Bosni in Hercegovini.

Vloga medijev pri oblikovanju identitete

Mladostniki uporabljajo predvsem internet, ker jim pomaga pri konstrukciji lastnega sveta. Tako je 13-letni Adem, ki se je rodil na Kosovu, poročal:

Internet ful pomaga. Ne vem, kako so žvel brez. [...] Včasih ne vem, kaj drugi govorijo in sam stojim zrav, pa grem pol gledat na internet, da ne izpadm kot z Lune. [...] Pa tut jst najdem stvari, pa drugi nimajo pojma. Jst sem jim prvi reku, da je Schumi padu, po smo se pa o tem pogovarjal.

Mladostniki uporabljajo internet, še zlasti družbena omrežja, ker jim pomaga razvijati občutek lastnega jaza; internetne vsebine namreč ponujajo velik repertoar identitetnih konceptov. Intervjuvanci so povedali, da s pomočjo medijskih vsebin spoznavajo raznolike vzornike, idole in življenjske koncepte, o katerih se pogovarjajo v neposredni komunikaciji in prek interneta. Z določenimi se tudi identificirajo. Nekateri tako posredovani koncepti so vsaj delno tudi kulturno protislovni. Intervjuvanci izbirajo določene modele, ki jih vključujejo v obstoječe identitetne koncepte in tako ustvarjajo sestavljeno identiteto. 14-letna Lejla, rojena v Bosni in Hercegovini, je dejala, da sta ji vseč moč, pogum, lepota, sposobnost in bogastvo hollywoodske igralka Angeline Jolie, rada pa posluša tudi narodnjaške pesmi, ki temeljijo na patriarhalni moči in seksizmu (Kronja 2001). Čeprav si ta elementa popularne kulture na videz nasprotujeta (npr. globalno vs. lokalno, moč ženske vs. podrejenost ženske), ju intervjuvanka interpretira tako, da jo oba opolnomočata:

Na internetu spremljam vse živo. Od igralk redno lajf Angeline Jolie. Ona mi je vzor, ker je tako močna, pogumna, lepa, dobra igralka in režiserka, pa tud zlo bogata. Res je močna ženska, velik je dosegla v lajfu. Dost je tud nardila za Bosno. Če jo gledam, si mislim, da tut jaz lohk nekaj nardim v lajfu. Da mi moč. [...] Rada poslušam pa tud narodnjake. Ko sm na tleh, si jih dam gor na YouTubu. Še lan sm jih sovražla, dans pa jih poslušam, ... ne vem, kako naj povem ... hm, bom kr tko ... srce zapoje, mislim, lažij mi je, ko pojem, pa plešem ... včash doma, al pa s prijatljcam, pa tut sama. Mam občutek, da mi je pol lažij žvet.

Raziskava je tudi pokazala, da je več kot polovica intervjuvanih mladostnikov poudarila, da jih zelo moti negativen odnos medijev do priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije, kar tudi zmanjšuje njihovo pripadljivost na identifikacijo s slovensko družbo. Po njihovem mnenju stereotipi v senzacionalističnih

tradicionalnih in spletnih medijih, popularne televizijske razvedrilne oddaje, spletni komentarji pod novinarskimi prispevki in drugi spletni forumi, ki negativno reprezentirajo, smešijo in zaničujejo priseljence, ohranjajo negativen odnos večinske populacije do priseljencev iz nekdanje Jugoslavije. Te reprezentacije intervjuvance tudi prizadenejo in prispevajo k temu, da se ne poistovetijo s Slovenci. 13-letna Aiša, rojena v Bosni in Hercegovini, je izjavila:

Veste, kaj mene zlo moti, pa tut boli? To, da krkoli gledam ali berem, skoz naletim, da se delajo norca z nas. Pop TV še vedno vrtil sto let staro TV Dober dan in Našo malo kliniko. A ne morejo nekaj normalnega narediti? Zakaj mora Bosanc na televiziji biti le smešen vratar, ki krade in laže, če je moj fotr v real lajfu zdravnik? Slovenskenovice.si, pa 24ur.com objavljajo tekste, ki blatjo vse, ki smo se rodil južno. Pol pa še komentarji spodaj, tist pa je tko čist gnojca. Ne razumem, kako lahko Slovenci pišejo! Ne vem, kako lahk to država sploh dopusti. To sam ohranja sovraštvo med ljudmi.

Intervjuvani priseljeni mladostniki so predvsem mladostniki in ne želijo biti opredeljeni prek etničnega in kulturnega konteksta. Zato svoje socializacijske vplive, identitetne konstrukte in uporabo medijev artikulirajo po podobnem vzorcu kot drugi mladostniki (Buckingham 2008). V ospredju so socializacijski dejavniki, ki jih intervjuvani mladostniki razvrščajo po naslednjem vrstnem redu: družina, prijatelji in mediji. 13-letni Nikola, ki se je rodil v Makedoniji, meni:

Družina je najpomembnejša, je tm, ko jo rabiš. Kakšnkol napako nardiš v lajfu, ti pomaga. Svoje prijatle mam rad in brez njih ne morem, toda družina je vseen prva. Tut brez interneta neb mogu žvet. Če ga nimam, je tko kt da neb žvel.

DISKUSIJA IN SKLEP

Ker so se obstoječe študije osredotočale predvsem na teoretično umestitev vloge medijev pri integraciji priseljenih mladostnikov, vlogo posameznih medijev, posamezne etnične skupine priseljenih mladostnikov ali le starejše priseljene mladostnike, smo skušali v pričujoči študiji zapolniti raziskovalno vrzel in raziskati vlogo medijev pri integraciji in oblikovanju identitete mlajših priseljenih mladostnikov v Ljubljani.

Raziskava je pokazala, da intervjuvanci razumejo integracijo kot enakopravno vključitev priseljenec v novo družbo na osebni in družbeni ravni. Intervjuvanci se želijo v slovensko družbo predvsem kulturno integrirati, ne pa asimilirati, torej izgubiti lastno kulturno obeležje in svojo etnično identiteto. Kot ključne za integracijo navajajo znanje jezika družbe, v katero so se preselili, poznavanje in sprejemanje njenega družbenega in pravnega okvira ter informiranost o dogajanju v njej. Raziskava je pokazala, da glede identifikacije predsodkov, ki so sicer prevladujoče usmerjeni na moški spol, npr. nasilnost priseljenih mladostnikov, obstajajo razlike po spolu (Dekleva, Razpotnik 2002). Nekateri intervjuvani fantje so izjavili, da jih pri integraciji ovirajo predsodki o njihovi slabši učni sposobnosti in nasilju, izraženi s strani učiteljev v šoli in trenerjev v športnih klubih. Prisotnost omenjenih predsodkov potrjujejo tudi druge slovenske raziskave (npr. prav tam; Medvešek, Bešter 2010).

Raziskava je pokazala, da imajo intervjuvani priseljeni mladostniki t. i. sestavljeno identiteto (Keupp 1999), ki se navezuje tako na izvorno kot novo ter tudi globalno kulturo, intervjuvanci pa jo fleksibilno uporabljajo v različnih družbenih okoljih. Hibridnost, fleksibilnost in fluidnost identitete so ključne značilnosti identitete intervjuvancev.

Če apliciramo ugotovitve raziskave na teoretsko ogrodje, lahko trdimo, da je večina intervjuvanih priseljenih mladostnikov multipno integrirana (Esser 2006), saj so vključeni tako v slovensko družbo kot tudi v izvorno etnično skupino ter uporabljajo socializacijske dejavnike obeh kultur. To se kaže tudi na vzorcu uporabe medijev, ki je značilen za vse intervjuvance ne glede na spol, starost in etnično

pripadnost. Intervjuvanci so z vrstniki prek interneta komunicirali v slovenskem jeziku, z družinskimi člani pa prevladuje spremljanje televizijskih programov izvirne kulture. Z vidika oblikovanja identitete je večina intervjuvancev vzpostavila dualno subjektivnost (Naficy 1993) in se je počutila kot dvoživke (Dekleva, Razpotnik 2002): notranje so močnejše navezani na jezik, običaje in kulturo izvirne družbe, zunanje pa dobro sodelujejo v običajih in dogajanjih slovenske družbe, v kateri želijo živeti in uspeti. Nekateri intervjuvanci so jasno artikulirali vmesnost pripadanja (Georgiou 2001, 2006): ne pripadajo niti slovenski niti izvorni družbi/kulturi. Ključna identificirana razlika med intervjuvanci, ki so pozitivno ali negativno ocenili svoj položaj v izvorni in novi družbi, je vključenost v socialno omrežje, še zlasti prek družbenih omrežij. Tisti intervjuvanci, ki so izjavili, da so dobro znotrajetnično in medetnično omreženi, so pozitivno ocenjevali svoj položaj v obeh družbah (dvoživke), tisti, ki so izražali šibko omreženost (nimajo rednih znotrajetničnih in medetničnih stikov), so dejali, da ne pripadajo nobeni družbi (vmesnost). Redni stiki omogočajo priseljencem, da se počutijo sprejete in da so del izvirne ali/in nove družbe.

Priseljeni mlajši mladostniki živijo v svetu polimedijev, kar pomeni, da različne medije uporabljajo za različne namene; brez njih si ne morejo predstavljati svojih življenj. Vsi intervjuvanci le redko uporabljajo tradicionalne množične medije, po obsegu uporabe pa izstopa predvsem internet z različnimi uslugami. To je značilno za mladostniško uporabo medijev (Erjavec 2013a), še zlasti za priseljene mladostnike, ki jim internet omogoča krepiti premostitveni in povezovalni kapital (Erjavec 2013b).

Pomembno vlogo pri akulturaciji ima uporaba interneta v slovenskem jeziku, v katerem intervjuvanci v glavnem pridobivajo kulturne predstave, znanje o normah, življenjskih stilih in zanimanje za novo družbo. V takšno označbo jezika sicer dvomijo, saj je komuniciranje prek interneta pogosto translingvistično oz. vključuje značilnosti govorne in pisane kulture ter veliko specifičnih znakov (Ling 2004).

Mediji igrajo pomembno vlogo tudi pri umestitvi, saj so intervjuvani priseljeni mladostniki poudarjali, da jim komunikacija prek interneta omogoča, da imajo v medetnični komunikaciji enakovreden položaj kot vrstniki. Še zlasti izstopa komunikacija prek družbenih omrežij.

Najpomembnejšo vlogo imajo mediji pri tretji dimenziji, tj. interakciji. Intervjuvanci uporabljajo internet za ohranjanje starih in vzpostavljanje novih znotrajetničnih in medetničnih odnosov, preverjanje veljavnosti svojih prepričanj in dejanj ter pridobivanje priznanja drugih vrstnikov. V raziskavo vključeni priseljeni mladostniki so bili v tem pogledu digitalno povezani s svojimi prijatelji in z drugimi vrstniki.

Pri četrti dimenziji, tj. identifikaciji, so mediji igrali pomembno, a nasprotujočo si vlogo. Intervjuvani mladostniki so uporabljali medije za znotrajetnične in medetnične stike, ki so podpirali njihovo družbeno integracijo in oblikovanje identitete. Vendar pa je bila možnost identifikacije zmanjšana z negativno reprezentacijo priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so jo intervjuvanci identificirali v senzacionalističnih tradicionalnih in spletnih medijih, televizijskih razvedrilnih oddajah, spletnih komentarjih pod novinarskimi prispevki in drugih spletnih forumih, kar potrjujejo tudi študije reprezentacije priseljencev v slovenskih medijih (npr. Kralj 2008; Mlekuž 2009). Tako mediji na eni strani poglabljajo vrzel med večinsko družbo in etničnimi manjšinami ter zmanjšujejo možnost za integracijo, na drugi pa to vrzel zmanjšuje medosebna medetnična komunikacija prek interneta. V primerjavi z nemško (Brendler idr. 2013) je naša raziskava ugotovila podobno, čeprav kulturno specifično občutljivost intervjuvancev na negativno medijsko reprezentacijo priseljencev, ključna razlika v ugotovitvah obeh študij pa je identificirana v vlogi medijev. Raziskava tudi kaže, da intervjuvanci družino, prijatelje in medije, ki delujejo kot identifikacijski dejavniki, ocenjujejo kot najpomembnejše dejavnike socializacijskega procesa; v interakciji z njimi si mladostniki ustvarjajo lastni jaz. V primerjavi z nemškimi so naši intervjuvanci ocenili, da je vloga medijev pomembnejša, saj so vsi rekli, da si brez njih ne predstavljajo življenja, še zlasti ne brez interneta. Razliko lahko vsaj delno razložimo s siceršnjo večjo uporabo interneta in afiniteto do njega pri slovenskih mladostnikih v primerjavi z nemškimi (Livingstone idr. 2011). Ker je pričujoča študija prva s tega področja in ima številne omejitve, npr. majhen in specifičen vzorec, bi morali znanstveniki nadaljevati proučevanje te problematike na širšem vzorcu.

LITERATURA

- Arnett, Jeffrey J. (2001). *Reading on Adolescence and Emerging Adulthood*. New Jersey: Prentice Hall.
- Berry, John W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology* 46/1, 5–68.
- Berry, John W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues* 57/3, 615–631.
- Bonfadelli, Heinz (2009). Media Use by Ethnic Minorities Youth in Switzerland. *Media Migration Integration* (ur. Rainer Geißler, Horst Pöttker). Bielefeld: Transcript Verlag, 45–71.
- Brendler, Anna-Helen, Jöckel, Sven, Niemann, Filia, Peter, Sophie, Schneider, Helen, Stiebeling, Hannah, Weber, Tanja (2013). Die Rolle der Individual- und Massenmedien im Integrationsprozess von Jugendlichen mit Migrationshintergrund. *Publizistik* 58/2, 161–178.
- Bucher, Priska, Piga, Andrea (2009). Medien und Migration (ur. Urs Dahinden, Daniel Süß). Konstanz: UVK, 33–50.
- Buckingham, David (2008). *Youth, identity, and digital media*. Cambridge: MIT.
- Dekleva, Bojan, Razpotnik, Špela (2002). Čefurji so bili rojeni tukaj. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Erjavec, Karmen (2013a). Mediji v življenju slovenskih otrok. *Annales* 23/1, 121–132.
- Erjavec, Karmen (2013b). Vloga interneta pri integraciji mladih priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije v slovensko družbo. *Dve domovini / Two Homelands* 37/1, 7–20.
- Esser, Hartmut (2000a). Assimilation, Integration und ethnische Konflikte. *Migranten und Medien* (ur. Heribert Schatz, Christina Holtz-Bacha, Jörg-Uwe Nieland). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 25–37.
- Esser, Hartmut (2000b). *Soziologie*. Frankfurt am Main: Campus.
- Esser, Hartmut (2006). *Sprache und Integration*. Frankfurt am Main: Campus.
- Fiske, John (2001). *Understanding Popular Culture*. London: Routledge.
- Geißler, Rainer (2005). Interkulturelle Integration von Migranten. *Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland* (ur. Rainer Geißler, Horst Pöttker). Bielefeld, Germany: Transcript Verlag, 45–70.
- Georgiou, Myria (2001). Crossing the Boundaries of the Ethnic Home: Media Consumption and Ethnic Identity Construction in the Public Space: The Case of the Cypriot Community Centre in North London. *Gazette* 63/4, 311–329.
- Georgiou, Myria (2006). *Diaspora, Identity, and the Media: Diasporic Transnationalism and Mediated Spatialities*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Gergen, Kenneth J. (1991). *The Saturated Self*. New York: Basic Books.
- Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Hall, Stuart, du Gay, Paul (1996). *Questions of cultural identity*. London: Sage.
- Hargreaves, Alec G., Mahdjoub, Dalila (1997). Satellite Television Viewing among Ethnic Minorities in France. *European Journal of Communication* 12/4, 459–477.
- Hurrelmann, Klaus (2006). *Einführung in die Sozialisationstheorie*. Weinheim: Beltz.
- Južnič, Stane (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Keupp, Heiner (1999). *Identitätskonstruktion*. Reinbek: Rowohlt.
- Keupp, Heiner (2009). Identitätskonstruktion in der spätmodernen. *Jugend – Medien – Identität* (ur. Helga Theunert). München: Kopaed, 53–77.
- Kralj, Ana (2008). Nezaželeni? Medijske in politične konstrukcije tujcev v Sloveniji. *Dve domovini / Two Homelands* 27, 169–190.
- Kronja, Ivana (2001). *Smrtonosni sja*. Bograd: Tehnokratia.
- Ling, Rich (2004). *The mobile connection*. San Francisco: Morgan Kaufmann.
- Madianou, Mirca, Miller, Daniel (2012). *Migration and New Media*. New York: Routledge.
- Livingstone, Sonia, Haddon, Lesli, Görzig, Anke, Olafsson, Kjartan (2011). *Risk and Safety on the Internet*. London: EU Kids Online.
- Lobe, Bojana, Muha, Sandra (2011). *Internet v vsakdanjem življenju slovenskih otrok in mladostnikov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.

- Medvešek, Mojca, Bešter, Romana (2010). Migrantski otroci v slovenskem šolskem sistemu. *Migranti v Sloveniji* (ur. Karmen Medica, Goran Lukič, Milan Bufon). Koper: Annales, 97–126.
- Mlekuž, Jernej (2009) Čapac.si ali o burekalizmu in njegovih ugrizih. *Časopis za kritiko znanosti* 37, 270–277.
- Naficy, Hamid (1999). *The making of exile cultures: The Cultural Studies Reader* (ur. Simon During). Routledge: New York, 537–563.
- Neyrand, Gérard (2003). *(Ne)moč adolescentov*. Ljubljana: Oka.
- Park, Robert E. (1950). *Race and Culture*. Glencoe: The Free Press.
- Piga, Andrea (2007). Mediennutzung von Migranten. *Medien und Migration: Europa als multikultureller Raum?* (ur. Heinz Bonfadelli, Heinz Moser). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 209–236.
- Pöttker, Horst (2009). Successful Integration? *Media Migration Integration* (ur. Rainer Geißler, Horst Pöttker). Bielefeld: Transcript Verlag, 9–26.
- Schönpflug, Ute (2008). Sozialisation in der Migrationssituation. *Handbuch Sozialisationsforschung* (ur. Klaus Hurrelmann, Matthias Grundmann, Sabine Walper). Weinheim: Beltz, 217–289.
- Trebbe, Joachim, Heft, Annett, Weiß, Hans-Jürgen (2010). *Mediennutzung junger Menschen mit Migrationshintergrund*. Berlin: Vistas.
- Vlašić, Andreas (2012). Medien und Integration. *Publizistik* 57, 419–444.
- Walker, Robert (1988). *Applied Qualitative Research*. Vermont: Gower.